

Aspekti autobiografije u *Milanu Narandžiću* Jakova Ignjatovića

PÉTER MILOSEVITS

ELTE Szlovén Tanszék, Budapest, Pf. 107, H-1364

E-mail: pero@ludens.elte.hu

Abstract: Main goal of the study is to enlighten the “realism before realism” of Jakov Ignjatović according to his biography. In the beginning of his career he wrote romantic novels, but in his ripe ages he felt obliged to summarise his life and assess his perspectives. In addition he had just been over an unsuccessful marriage which ended up with a sudden divorce. These were the circumstances which determined the birth of the novel “*Milan Narandžić*”, which contains autobiographic elements both in direct and indirect forms. This work is an important moment of Ignjatović’s life-work and also in the history of the Serbian novel.

U ovom tekstu pokušavam da osvetlim jedan od mogućih aspekata *geneze* Ignjatovićevog „realizma pre realizma”.

Glavni faktor u tome, međutim, vidim u mađarskom literarnom kontekstu u kojem je Ignjatović stasao i počeo da piše, školovan u mađarskim obrazovnim ustanovama i znajući, dabome, mađarski jezik odlično, i poznavajući savremenu mađarsku literaturu dobro, kao što o tome svedoče njegovi memoari i članci. (Spominje Jokaija itd.)

Stasajući kao pisac u mađarskom kontekstu, Ignjatović je usvojio glavne stilске i narativne crte tadašnjeg mađarskog romana – anegdotsko pripovedanje, koje je u vezi sa svojevremeno popularnim mađarskim žanrom „slike iz života” (életkép). O tom aspektu – posebno o anegdotskom diskursu – Ignjatovićevih dela pisao sam na drugom mestu.¹

Sada, u ovom tekstu želim da bacim svetlo na autobiografski momenat koji je, verujem, u genezi Ignjatovićevog romana *Milan Narandžić* igrao presudnu ulogu.

A pošto je taj roman prvi među Ignjatovićevim (realističkim) delima iz savremenog života, uloga autobiografije izgledna bitnom ne samo u vezi sa ovim delom, nego sa celim Ignjatovićevim stvaralaštvom.

1. Život i literatura

Roman *Milan Narandžić* je nastao iz Ignjatovićeve potrebe da govori o sebi. Uloga autobiografskog momenta u nastanku klasičnog romana 19. veka dolazi do

¹ Osobnosti kompozicije „Večitog mladoženje” Jakova Ignjatovića: Zbornik Matice srpske za književnost i jezik, 1990/1. 39–42.

izražaja već i u romanu u stihovima (Puškin: *Anjegin*, Radičević: *Bezimena*); u slučaju Balzaka je autobiografski momenat manje istican, mada tema dolaska mladića u Pariz i kupovanje štamparije na primer u *Izgubljenim iluzijama* sasvim konkretno potiče iz piščeve biografije; takođe je jasan autobiografski momenat kod Dostojevskog u *Zapisima iz doma mrtvih*; a piščevo porodično poreklo je osnova i prvog romana Tomasa Mana: *Budebrokovi*.

U srpskoj književnosti beletristička gravitacija autobiografije pojavljuje se kod Dositeja Obradovića, međutim *Život i priključenja* ostaju u okvirima činjenične verodostojnosti memoara, kao i jedini ozbiljni nastavak toga žanra, *Memoari* Prote Matije Nenadovića. Branko Radičević, u svom romanu u stihovima koji se zove *Ludi Branko* ili *Bezimena*, pokušava da autobiografsku podlogu proširi u pravcu imaginativne fabule, ali je delo ostalo nedovršeno možda baš zbog neodlučnosti ili psiholoških i prosto tehničkih dilema oko povezivanja stvarnosnog i izmišljenog.

Potpunu beletrizaciju autobiografije vidimo kod Jakova Ignjatovića. Do realizacije postupka došlo je zahvaljujući Ignjatovićevom sporom spisateljskom sazrevanju. On se za knjižvnost ozbiljno opredelio relativno kasno, i svoj autobiografski roman je napisao u zrelih godinama, kada je već zaista imao biografiju. Odnosno, sa svojih trideset i osam godina, pisac je bio na granici definitivno prohujale mladosti i srednjeg doba koje se upravo otvaralo pred njim; bio je to momenat sumiranja prošlosti i naziranja budućnosti.

Faktička strana autobiografskog sadržaja *Milana Narandžića* je poznata: sentandrejsko poreklo, studentske godine u Pešti itd. Karakterističan je međutim i jedan psihološki momenat: posle zaokruženog i celovitog prvog dela (u stvari pravog romana), potpuno nepotreban i strukturalno promašen drugi deo knjige nastao je samo zato što se posle objavljivanja prvog dela romana u piščevom životu dogodilo nešto što nije mogao da zadrži u sebi.²

2. Narator i glavni junak

Roman *Milan Narandžić* je ispričan u prvom licu jednine, pripovedač je dakle glavni junak, čije ime stoji u naslovu dela. Junak-narator priča svoj život hronološki, od svog rođenja i detinjstva do trajnog egzistencijalnog rešenja.

Distanca između pisca i junaka-naratora dvostruko je naglašena. Prvo, na početku dela nalazi se beleška sa potpisom *Sačinitelj*, a koja glasi: "U ovom djelu jezik nije onaj isti kojim sačinitelj piše, nego onakav istovetni kakovim je junak istog djela govorio. Zato molim da se odgovornost u tom prizreniju na Milana Narandžića baci." Time se, pored distanciranja pisca od junaka-pripovedača, stvara iluzija da je dotični Milan Narandžić stvarna ličnost. S druge strane, prve rečenice romana ipak ne kazuje Milan Narandžić, nego neki spoljni narator,

² Biografske detalje Jašine nesretne ženidbe sa devojkom preranih iskustava Anom Fehirovom 1861. godine opisuje *Živojin BOŠKOV*, *Život i rad Jakova Ignjatovića: Odabrana dela Jakova Ignjatovića*, knjiga prva, *Đurađ BRANKOVIĆ*. Novi Sad–Priština 1989. 108–111.

u stvari pisac. On nam opisuje situaciju u kojoj Narandžić počinje svoju priču. Fabula romana počinje na 2. stranici otvaranjem znaka citata, koji je zatvoren tek na kraju knjige, na 300. stranici.

3. Avanturistički autobiografski roman

Junak-narator razvija hronološku priču. Roman nema neku svoju specijalnu strukturu, njegova kompozicija je istovetna sa redosledom ispričanih događaja. To je bio prvobitni romaneskni oblik iz kojeg se razvila struktura klasičnog romana. Antički epovi nemaju hronološku kompoziciju, *Ilijada* počinje in medias res, a *Odiseja* razvija dve fabule, jednu progresivnu i jednu regresivnu.

Hronološka struktura je beskrajna nit na koju se događaji mogu nizati neograničeno. Autobiografski roman je komponovan kao avanturistički; između biološkog početka (rađanja junaka-naratora) i završne tačke koja je idetintačna sa trenutkom u kojem junak-narator pripoveda, dakle između tog početka i kraja može se nagomilati neograničena količina događaja. Ta struktur počinje u avanturističkim ili pikaresknim romanima, a razvoj zatim ide preko Servantesa i Fildinga sve do romanesknih ciklusa Balzaka i Zole, pa valjda i Prusta, kod koga se hronologija postavlja u retrospektivi.

Radnja u *Milanu Narandžiću* sazdana je takođe od niza avantura, među kojima se ređaju priključenja u detinjstvu, u rodnoj kući i porodičnom krugu, u školi, onda događaji iz studentskog života, sve do vojničkih dana kod husara, ali pre svega i iznad svega – avanture sa ženama, udvaranja, ljubavi, sastancii rastanci, velika plamsanja i komplikovane akcije usredsređene na miraz.

4. Karijeristi i idealisti

Tipičan junak avanturističkog romana je snalažljiv, simpatičan varalica, tip sa periferije društva, često blizak podzemlju i kriminalu. Ukroćeni potomak tog tipa u zapadno-evropskom realizmu je mladić od karijere, lišen sa moralnih načela (likovi Fildinga, Sekerija, Balzaka, Stendala, Mopasana); u istočnom delu Evrope pak pojavljuje se romantičan lik nepravedno proganjanog golača koji iz inata i bunta beži u hajduke, bečare i razbojnike (Etveš, Atanacković, Šenoa).

Junak-narator *Milana Narandžića* je sličan mladim, bezobzirnim zapadno-evropskim karijeristima. I on je varalica (s prevarom dolazi do pravne diplome), bavi se zelenaštvom i švercom, ali najviše truda ulaže u ljubavne odnose iz interesa. „Ja nisam hteo ništ’ da učim, ni da čitam što mi nije odma’ na hasnu. ženidba, to mi je spasenije, pa samo ono tražim što ženidbi dobroj vodi” – kaže o sebi Narandžić.

Ignjatovićev junak-narator po karakteru liči na junake Balzaka i Stendala, ali sam roman ne liči na dela francuskih pisaca. *Milan Narandžić* je jednodimenzionalni roman, sazdan isključivo od događaja u životu junaka-naratora. U razvijenom tipu realističkog romana međutim postoji višedimenzionalni splet raznih likova i sudbina. Junaci realističkog romana žive su svetu, junaci galant-

nog autobiografskog romana žive samo na licu mesta svojih avantura. U jedno-dimenzionalnom avanturističkom autobiografskom romanu pravu sudbinu ima samo junak-narator; ostali likovi su samo usputne i prolazne figure, bez prošlosti i budućnosti, koje lako zaboravljamo.

Jednodimenzionalnost u drugom delu knjige dovodi di raspadanja strukture. Centralna radnja drugog dela je ženidbena prevara, čija je žrtva Branko Orlić. Ovo je prava kompoziciona zamka. Naime, narator ove fabule ne može da bude Milan Narandžić, jer bi on, kao najbolji prijatelj Branka Orlića, sprečio prevaru. (Ako pak nije obavešten o prevari, on je ne može ni ispričati.) Zato se uvodi novi narator, koga prvobitni junak-pripovedač, Milan Narandžić, citira. Novi narator je međutim sasvim sporedna ličnost, kojoj ne posvećujemo nikakvu pažnju, čime se razara osnova kompozicije: identičnost naratora i glavnog lika.

5. Ko je glavni lik?

Ovde se otkriva još jedna protivrečnost Ignjatovićevog romana: u njemu, naime, glavni lik fabule nije identičan sa glavnim junakom-naratorom. Naime, glavni lik romana *Milan Narandžić* – nije Milan Narandžić, nego Branko Orlić. Nisu u pitanju njihove ljudske vrednosti ili simpatije pisca i čitalaca; radi se prosto o prisustvu likova u fabuli. A radnja romana obuhvata prvenstveno Orlićeve ljubavne istorije, uglavnom nesrećne; u prvom delu romana Orlić ima sedam ljubavnih avantura sa ženama i devojaka kojima on, s jednim izuzetkom, uzvraća ljubav, ali one umiru, udaju se za drugog ili ispadnu nedostojne. Najzad, kada se Orlić ipak oženi, u drugom delu knjige, ispostavlja se da je prevaren. Ovo je glavni sadržaj romana, pored kojeg fragmenti iz karijerističkog života junaka-naratora, Milana Narandžića, deluju samo kao epizode. *Milan Narandžić* je dakle ljubavni avanturistički roman autobiografskog karaktera, sa fragmentima romana mladog karijeriste, sporedno-glavnog junaka-naratora.

6. Anti-autobiografija

Branko Orlić postaje glavni junak dela zato što je on duhovno-moralni dvojnik pisca, Jakova Ignjatovića. Dvojnik, ali posmatran sa distance. Lik prevarenog mladog idealiste predstavlja Ignjatovićev obračun sa svojim mlada-laćkim iluzijama, sa sentimentalnim i romantičnim snovima. Karijerista Milan Narandžić uspeva u životu, idelaista Branko Orlić, u potrazi za idealnom dragom, ispada budala.

Ignjatovićevi savremenici, vatreni romantičari, Orlićev lik su shvatili kao junaka bajronskog tipa, drugi su pak u kontrastu Narandžića i Orlića videli paralelu sa Dok Kihotom i Sančom Panzom, što bi moglo da se razvije u apsurdnu tezu da je Orlić preteča princa Miškina iz *Idiota* Dostojevskog.

To su međutim zablude, nastale zbog bukvalnog shvatanja lika Orlića, zbog oslanjanja na verbalnu karakterizaciju, koja se ne potvrđuje i ponašanjem lika. Branko Orlić je u stvari neodlučan i izgubljen lik, osrednji karakter izložen tuđoj

volji. Odan tobože idealnoj ljubavi, on se svaki čas smrtno zaljubljuje u sve devojke i žene koje mu slučaj navodi na put. Njegova ljubav nije velika emocija junaka sentimentalnih romana u kojima se zbog ljubavi umire, nego samo udvaračka ljubav neopetrarkističke građanske lirike, pune salonskih emocija i budoarske tuge. Navodni idealista nijedanput ne pada u očajanje zbog smrti drage, u najgorem slučaju neveselo ide da traži utehu u novoj ljubavi koja ga čeka na sledećem ćošku.

Ni na kraju romana ne vadi pištolj da ubije onu koja ga je prevarila, ili sebe, što je bio slep, čak ne pokreće ni razvod braka (što je Ignjatović u životu barem učinio); umesto toga rezignirano prihvata sudbinu, snuždeno odlazi kući sa svojom nevaljalom ženicom koja ga je nasankala. Sada već i on zna da je svet pokvaren, i nemoćno širi ruke. Njegov prijatelj, Milan Narandžić je pošao od te pretpostavke i živeo u tom duhu: u pokvarenom svetu postigao je svoj cilj – na pokvaren način. Orlićev put je suprotan: on je tek u svom životnom porazu spoznao ono na čega je Narandžić bazirao svoj životni trijumf.

Ne oduševljavaju nas dakle ni Branko Orlić, ni Milan Narandžić. Prizemnom uspehu Narandžića nećemo pozavideti, a prevarenom idealisti Orliću nećemo se diviti.

Ignjatović je, na stvarnosnim autobiografskim osnovama, napisao pravi anti-autobiografski roman, sa likovima koje „sačinitelj” dela ne prihvata, ni ti ih preporučuje.